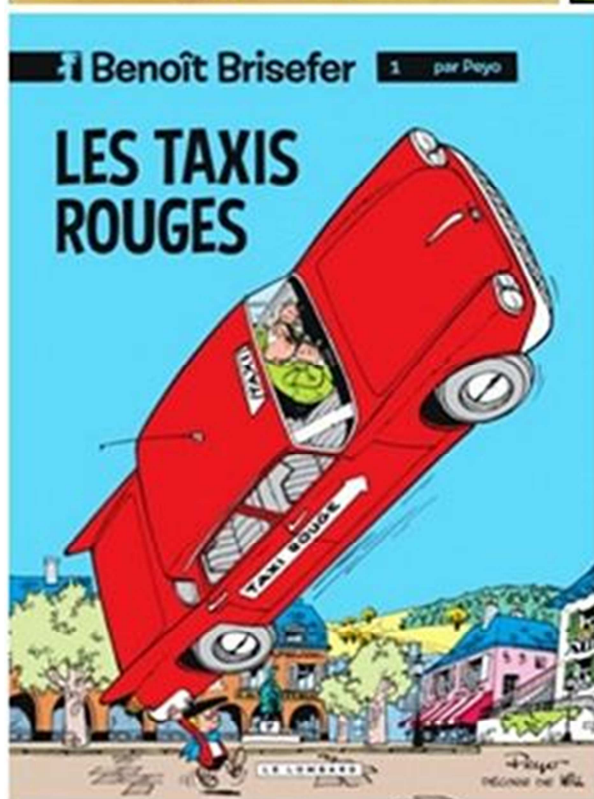

Trước Khi Thất Trận

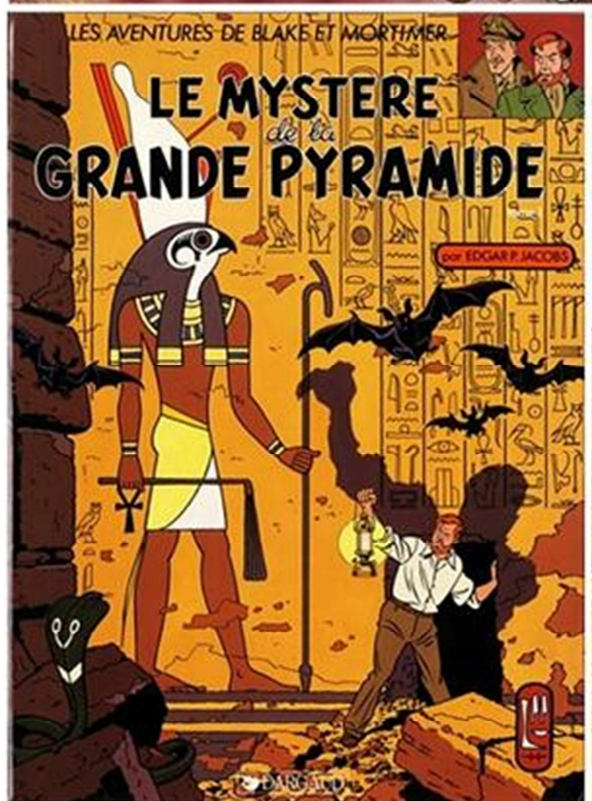
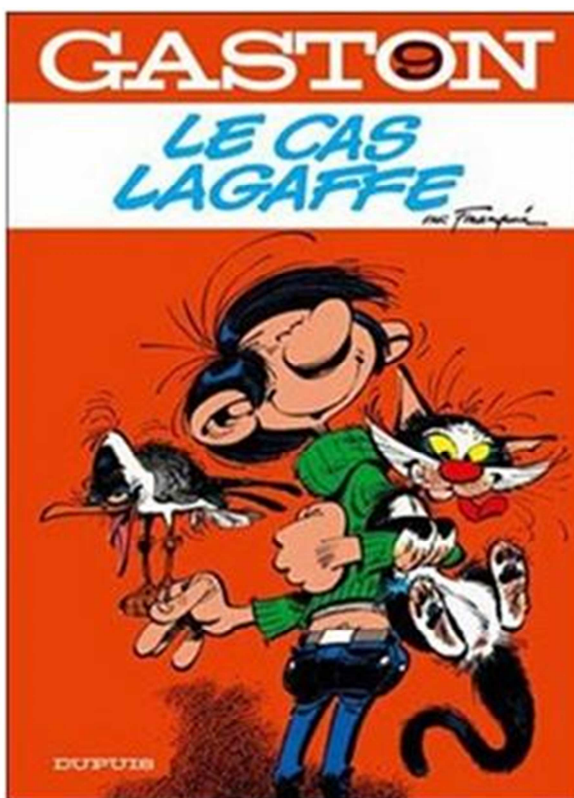
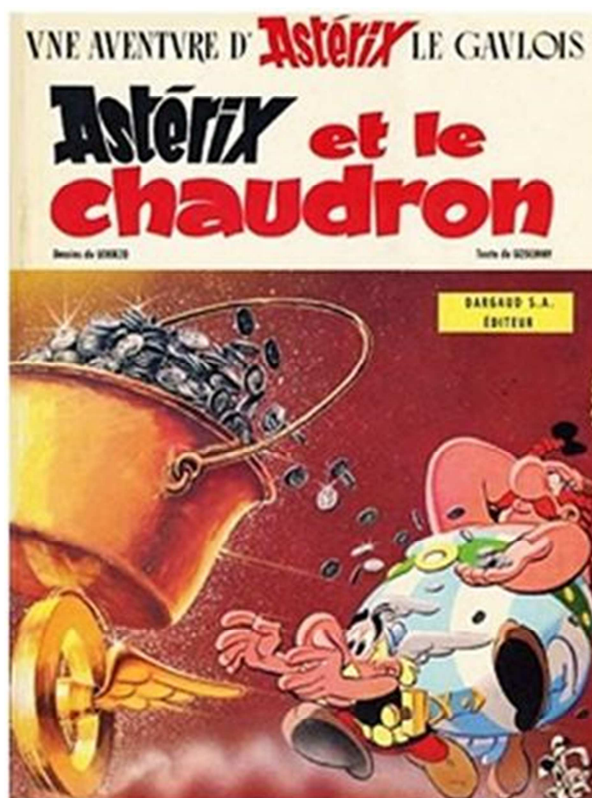
Trần Vũ

Mỗi đứa bé lớn lên đều khám phá xã hội vây quanh cùng thế giới bao la qua hai cách: tiếp xúc với thực tế, lắng nghe người lớn nói chuyện và học hỏi ở trường lớp. Sau nữa là đọc sách. Cách thứ nhì cho tôi nhiều hiểu biết hơn cách thứ nhất.

Lúc nhỏ trong nhà gọi đùa tôi là một sách. Tôi trở nên một sách trước tiên qua truyện tranh. Những năm tiểu học tôi say mê Tintin, Astérix & Obélix, Lucky Luke, Fantasio & Spirou với chú vượn marsupilami... Đi học về là tôi chúm mũi vào 12 Thành Công Lực của cậu bé tí hon *Benôit*, Liều Thuốc Hóa Chó với Lữ Hân & Phi Lục, Chú Tí Làm Phù Thủy trong làng Schtroumpf, Điều Xi Gà Pharaon, Đèn Thờ Mặt Trời với Tintin và thuyền trưởng Haddock, hoặc Anh em nhà Dalton hay Gaston LaGaffe... Lớn thêm chút, tôi mê mẩn truyện tranh Bob Morane, Django Blueberry nhưng mê nhất vẫn là Tanguy & Laverdure, rồi Buck Danny với các trận không chiến và những cuộc phiêu lưu kỳ thú của Blake & Mortimer.

Truyện tranh nước ngoài.

Truyện tranh nước ngoài.

Cuối thập niên 60 sách dịch phồn thịnh, truyện tranh dịch nhiều sang tiếng Việt. Mỗi trưa thứ tư sau tan trường Lasan Taberd, cha tôi giắt qua nhà sách Liên Châu bên hông nhà thờ Đức Bà cho tôi mua truyện tranh của các nhà Dupuis, Dargaud, Casterman... Nhưng vì là tiếng Pháp nên tôi không hiểu chi hết. Về đến nhà là tôi

chạy bay ra hiệu sách Tân Định mua ấn bản Việt ngữ của Nhà Sách Vàng hay Nxb Phong Phú dịch Tanguy & Laverdure là Trần Vũ & Lê Dũng, Fantasio & Spirou là Phan Tân & Sĩ Phú, con vợ n marsupilami là chú vợ n đốm; Johan & Pirlouit là Lữ Hân & Phi Lộc, Luky Luke là Lục Kỳ, Schtroumpf là "Xì-Trum"... Tôi xem hình màu trong bản Pháp văn rồi đọc đối thoại trên ấn bản đen trắng tiếng Việt. Tôi đọc lên thêm sách hình bị bố mẹ cấm, cho là nhảm nhí, là Con Quỷ Truyền Kiếp với Con Quỷ Một Giò... Kỷ niệm ấu thơ là mặt nệm la liệt sách.

Truyện dài đầu tiên tôi đọc trong đời, năm lên 7 tuổi, là cuốn Thăng Vũ của Duyên Anh do anh cả tôi mua làm quà sinh nhật cho em út. Tôi rất ngạc nhiên vì tựa sách mang tên mình nên tò mò mở ra xem và bị cuốn hút vào câu chuyện của thằng Vũ với con Thúy, thằng Vọng... Tôi say sưa với cảnh thằng Vũ tu luyện phi tiêu phóng nát cánh cửa cầu tiêu, kinh hoàng khi thằng Vọng chết đói và ngạc nhiên không hiểu vì sao con Thúy sai khiến thằng Vũ dễ dàng... Tôi đọc tiếp Bồn Lừa, Chương Còm, Hưng Mập, Dzũng ĐaKao, Mơ Thành Người Quang Trung rồi Duyên Anh dẫn tôi vào Ngựa Chứng Trong Sân Trường lúc nào không hay. Đến câu chuyện tình học sinh giữa Chu Chỉ Nhược kẹp tóc với húi cua Đoàn Dự trong Cám Ơn Em Đã Yêu Anh cũng của Duyên Anh, thì tôi đã lên trung học.

Giống mọi con nít, những năm tiểu học tôi đọc hàng tuần các tạp chí Thăng Bờm của Nguyễn Vỹ, Thiếu Nhi của Nhật Tiến, sau đó lên trung học đọc tiếp Ngàn Thông, Tuổi Hoa, Tuổi Ngọc rồi Tủ sách Trắng Mùì Sáu của Nhã Ca. Nhưng phải nói là những truyện Thỏ Đé, Chiếc Xe Thỏ Mổ, Mưa Nguồn của Bích Thủy, Chiếc Lá Thuộc Bài, Cánh Hoa Tầm Gởi, Xóm Nhỏ của Nguyễn Thái Hải, Vượt Đêm Dài, Ngục Thất Giữa Rừng Già của Minh Quân hơi chán đối với tôi. Tiếng Chuông Dưới Đáy Biển của Nguyễn Trường Sơn, Pho Tượng Rồng Vàng, Mật Lệnh U Đỏ của Hoàng Đăng Cấp trình thám hơn chút nhưng vẫn rất nhẹ nhàng, luôn kết có hậu.

Lui xa hơn, Vỡ Đê của Vũ Trọng Phụng, Ông Đồ Bể của Khái Hưng mang không khí rất xưa. Cô Giáo Minh của Nguyễn Công Hoan, Lê Phong Phóng Viên của Thế Lữ cũng xưa. Bước Khế Đến Người Thương, Cổng Trường Vội Tím của Nhã Ca thì dành cho nữ sinh. Trong Mưa Trên Cây Sầu Đông của Nhã Ca, cô bé Đông Nghi khóc suốt mướt từ trang đầu đến trang cuối vì bị ông Bò Đào "để ý", trang tiểu thuyết ướt nhèm nhẹ nước mắt... đọc phát sốt ruột. Tất nhiên là tôi cũng đọc Ví Dụ Ta Yêu Nhau của Nguyễn Thanh Trịnh, Anh Chi Yêu Dấu của Từ Kế Tường, Chủ Nhật Uyên Ương của Đinh Tiến Luyện, Cô Hippý Lạc Loài của Nhã Ca... nhưng tôi thấy phải kiếm một thứ khác, "mạnh" hơn.

Tôi bắt đầu mê loạt sách 15 Truyện Phiêu Lưu, 15 Truyện Đường Rừng, 15 Truyện Đường Biển, 15 Truyện Mùa Hè... chúng mở rộng chân trời. Chúng là những sách dịch đầu tiên tôi đọc. Tôi vẫn nhớ câu chuyện của hai bố con sinh sống trong một điền trang bị mọi da đỏ tấn công, cô bé nạp đạn liên tay cho bố dùng súng trường Winchester bắn nhau với bộ lạc Apaches, rồi trang trại bị mọi da đỏ phóng hỏa bằng tên lửa, hai bố con phải leo lên nóc bám vào những tầng cây cổ thụ tụt xuống đất trốn vào rừng giữa khói lửa mù mịt... đọc hồi hộp kinh khủng. Tim thất lại khi hai cha con ngộp khói phải lấy khăn nhúng nước buộc quanh mặt, rồi cha trúng tên vào cánh tay, cô bé hốt hoảng cầm lấy súng lục bắn vào đầu mọi da đỏ vừa chồm qua cửa để cứu cha... rất giống trong phim The Unforgiven có Audrey Hepburn đóng với Burt Lancaster.

Tôi khám phá hiệu ứng của vũ khí, súng ống và action trong truyện.

Hết năm 1972 tôi lên trung học. Lúc này là thời kỳ của Hạ Lào 1971, Mùa Hè Đỏ Lửa 1972, Tổng Lê Chân 1973, chiến sự ác liệt, ngưng bắn da beo nhưng vẫn đánh nhau ở Cửa Việt, lữ đoàn Thủy quân Lục chiến của Trung úy Cao Xuân Huy đang giành giật từng thước đất. Anh Cao Xuân Huy sẽ in cho tôi tập truyện ngắn đầu tay Ngồi Nhà Sau Lưng Văn Miếu 17 năm sau... Nhưng khi ấy tôi chưa biết, còn đang ngụp lặn trong phim Lý Tiểu Long đâm liên tu vào mặt Chuck Norris, khoái chí khi Trần Tinh, Vương Vũ, Khương Đại Vệ, Địch Long với La Liệt hươu đao chém loạn xà ngầu... Khi ấy, phim Tây cũng bắt đầu nhiều tình dục. Richard Burton thủ vai quỷ râu xanh trong Barbe Bleue với Nathalie Delon khỏa thân trắng muốt, Jane Fonda cởi hết áo quần trong phim Barbarella, Jill Ireland bốc lửa đóng cặp với Charles Bronson trong Người Tình Của Tên Sát Nhân... Cũng là những năm các rạp Rex, Eden, Mini Rex, Casino, Lê Lợi, Nguyễn Văn Hảo, Đại Nam, Văn Hoa chiếu Dr. Jivago, Ben Hur, Love Story, Roméo et Juliette, La Guerre de Murphy, Mourrir d'aimer, Thập Tứ Nữ Anh Hào, Bố Già, Độc Thủ Đại Hiệp, Hiệp Sĩ Mù nghe gió kiếm... Thời đại đổi khác. Nhạc kích động dồn dập. Phim ảnh mạnh bạo nên những truyện Người Áo Trắng, Chim Hót Trong Lồng, Chuyện Bé Phượng, Thềm Hoang của Nhật Tiến, Đêm Dài Một Đời của Lê Tất Điều, Sau Giờ Ra Chơi của Nguyễn Đình Toàn, Bầy Phượng Vỹ Khác Thường của Nhã Ca, Khung Rêu của Nguyễn Thị Thụy Vũ trở nên lạt đối với thế hệ lớn lên dưới Đệ Nhị Cộng Hòa.

Chúng tôi khoái Kinh Nước Đen của Nguyễn Thụy Long, Vòng Tay Học Trò của Nguyễn Thị Hoàng, Sốc Nâu của Lê Hằng hơn Nguyễn Mạnh Côn, Nguyễn Thị Vinh, Doãn Quốc Sỹ. Chúng tôi chưa biết đến Bạch Hóa của Cung Tích Biền. Chưa biết cái hay trong Tàu Ngựa Cũ của Linh Bảo. Chưa thấm Buồn Vàng của Dương Nghiễm Mậu. Chưa biết Mặc Đồ. Kho tàng đã mở nắp nhưng lũ thiếu niên chưa kịp vươn tay vì cánh tay còn ngắn.

oOo

Truyện dài nào ghi dấu ấn lên tuổi hoa niên nhiều nhất?

Về Miền Đất Hứa của Léon Uris. Bản dịch Thế Uyên. Exodus giúp tôi nhận thức có một cuộc chiến khổng lồ với trại tập trung, với ghetto Varsovie và không chỉ có một cuộc chiến mà nhiều cuộc chiến. Tôi bước từ Người Anh Cả của Lê Văn Trương, từ bàn đèn thuốc phiện sang Ba Lan, Palestine với những chi tiết khủng khiếp. Dov Landau, con chuột của ghetto, chui dưới ống cống về nhà nhìn thấy xác anh chị mình cháy đen vì bị Waffen-SS phun lửa. *Karen Hansen, cô bé tóc vàng ném cho cha con búp bê trên sân ga khi tàu chuyển bánh, vì vụt ý thức cha cần ôm con búp bê thay thế mình vào lòng.* Sẽ vĩnh viễn chia cách. Nhận thức của mỗi đứa bé khi trí não bị giáng đập bằng búa tạ luôn là những thảm kịch. Bên cạnh, Để Tưởng Nhớ Mùi Hương của Mai Thảo là một sản phẩm tỉnh lẻ ở Mỹ Tho ít bị kịch. Rồi Jordana Ben Canaan, tuổi trẻ Yom Kippur, rực rỡ hân hoan và sống động. Jordana yêu say đắm cuồng nhiệt David Ben Ami, bị Ả-rập hãm hiếp cắt vú tươi xăng lên mặt đốt. Một xử giáo ngay trên Đất Hứa. David Ben Ami vướng rào kẽm gai, ruột đổ lòng thông, cố gắng cho nổ hai trái lựu đạn cuối cùng... Tôi chưa đoán ra là mình sẽ lên một chuyến tàu chứa đầy tỵ nạn cũng đi tìm đất hứa ít lâu sau. Đất Hứa? Lính Phi cầm gậy đánh đập thuyền nhân không ra chào cờ Phi trong trại Palawan, Vietnamese

Refugees Camp. Tôi vẫn bất an mỗi khi nghe lại bản nhạc Exodus làm nền cho Mậu Thân 68. Chừng như hai thứ ấy đã nhập một.

oOo

Thành tựu lớn nhất của Văn học Miền Nam với riêng cá nhân tôi, là ở bộ môn dịch thuật. Các dịch giả trong Nam am tường Anh-Pháp-Hoa, cần trọng và tài hoa, đã đem đến cho tuổi trẻ miền Nam cả một vũ trụ Tây phương và Á đông, với biết bao kiến thức và hoài bão. Ba năm 73, 74, 75 là ba năm tôi đọc ngón ngấu sách dịch. Lứa tuổi 11, 12, 13 là lứa tuổi của khám phá. Sách dịch đem đến những gì không có, không trông thấy ở Sài Gòn và giúp trí tưởng tượng thăng hoa cao vút.

Tôi nuốt hết Kiều Giang, Cuốn Theo Chiều Gió, Trong Gia Đình, Vô Gia Đình, Chùm Nho Phấn Nộ, Đường Về Trùng Khánh, Gió Đông Gió Tây, Trong Một Tháng Trong Một Năm, Đỉnh Gió Hú, Chuông Gọi Hồn Ai, Quần Đảo Ngục Tù, Giã Từ Vũ Khí, Tầng Đầu Địa Ngục, Đất Tiền Đất Bạc, Anna Kha Lệ Ninh, Một Thời Để Yêu... giống uống sinh tố. Riêng Hoàng Tử Bé của Saint Exupéry phẳng lặng rì rầm như liều thuốc ngủ. Nhá vài trang là thiếp vào cõi mộng mị thần tiên. Trong giấc ngủ Ngàn Cánh Hạc của Kawabata vỗ cánh và Kim Các Tự của Mishima bốc cháy.

Một thể loại kỳ vĩ khác ập đến khi ấy là sách chiến tranh.

Đến giờ tôi vẫn không biết Lê Thị Duyên là ai nhưng bà khai sáng trí óc tôi qua Tủ sách Adolf Hitler của Nhà Sông Kiên. Bà ập vào tôi như cuồng phong. Bên cạnh Otto Skorzeny và Những Sứ Mạng Bí Mật, Hitler và Những Danh Tướng Đức Quốc Xã, Hitler và Những Tên Ác Quỷ Y Khoa, Hitler và Trận Đánh Normandie, Mười Ngày Cuối Cùng của Hitler, Hitler và Cuộc Mưu Sát các Lãnh Tụ Đồng Minh, Hitler và Lò Thiêu Sống Dân Do Thái, Bộ Mặt Thật của Nhà Độc Tài Phát-Xít Mussolini... Lê Thị Duyên dịch Sấm Sét Thái Bình Dương của Albert Vulliez, 41 chương, dày 800 trang, mê hoặc từ đầu chí cuối. Trận đổ bộ lên Betio, Tarawa, Lê Thị Duyên dịch hết sức mạnh của ngôn ngữ.

Tủ sách Khoa học Nhân văn của Nxb Lê Thanh Hoàng Dân với dịch giả Nguyễn Nhược Nghiễm cũng cống hiến những bản dịch phi thường mà đến hôm nay đọc lại, so sánh với bản Pháp văn, tôi vẫn thấy bản tiếng Việt vượt trội ở sức gây mê, trên giọng văn và ở cảm xúc. Nguyễn Nhược Nghiễm dịch Thống tướng Douglas McArthur, danh tướng Patton, Thần Phong Kamikaze, Tiềm Thủy Đỉnh Tụ Sát, Mật Vụ Gestapo, Cánh Hoa Rực Lửa, Yamamoto và Những Trận Đánh Lịch Sử nhưng thành công nhất vẫn là Samurai của Saburo Sakai. Hằng đêm tôi thiếp ngủ với sách gối đầu giường rơi vung vãi trên đất. Trên sàn nhà là Con Cáo Già Sa Mạc Rommel của Desmond Young qua bản dịch Lê Thị Duyên, Hitler và Mặt Trận Miền Đông của Paul Carell bản dịch Mai Trường. Mê sách chiến tranh nên tôi thoát khỏi tay Bà Tùng Long, cũng thoát khỏi ánh mắt Quỳnh Dao vì bố mẹ cho là ủy mị.

Một thể loại khác, gia đình cũng cấm, nhưng tôi đọc lén. Có lẽ với hầu hết nam sinh miền Nam, khám phá tình dục trên trang sách bắt đầu với Kim Dung hoặc Người Thứ Tám. Với tôi là Z-28. Đám nam sinh tuy mỗi sáng thứ hai cất tiếng hát

*Đây thiếu sinh trường Lasan
Vui xướng lên bài ca đoàn*

*Cùng tiến bước trên đường đời
Lòng ta nhất quyết nên người
Theo gương sáng bao bậc đàn anh...*

...chết đuối với Đoàn Vũ Khỏa Thân, Mèo Xiêm Cọp Thái, Nữ Thần Âm Sát, Vệ Nữ Đa Tình, Người Đẹp Qui-tô, Mây Mưa Thụy Sĩ... Chúng tôi run rẩy trước cảnh Tống Văn Bình khuỳnh chân xuống tấn, dồn khí công xuống đan điền, hét tiếng hét "Kiai" kinh hồn của võ sĩ nhu đạo và chém atemi vô yết hầu đối phương. Lâm ly không thể tả! Cũng lâm ly như làn da mịn mát ngực trần của các nữ phản gián vòng eo nhỏ bằng chét tay, vòng ngực 90, vòng mông 90, nói chuyện ngọt ngào và khỏa thân dưới áo lông thú như Z-33 Trên Công Trường Đỏ. OSS 117 hay James Bond 007 của Ian Fleming thua Người Thứ Tám xa, trên cả hai mặt võ thuật và khêu gợi.

Ngay cả khi đám nam sinh Lasan chưa ước lượng được vòng ngực 90 với vòng mông 90 là như thế nào và dùng làm gì, thì vẫn thấy OSS 117 với 007 không bằng.

oOo

– Ông bán cho em quyển "Một thời để yêu và một thời để chết".

Tôi ngược nhìn cô bé đứng trước quầy. Em mặc chiếc áo mưa màu xanh nhạt và tay cầm chiếc mũ sũng nước. Mặt em cũng đầm nước, những sợi tóc ướt dính sát vào trán và hình như đôi mắt em cũng có những giọt mưa long lanh. Tôi đứng dậy, mở tủ kính lấy quyển truyện đưa cho em và hỏi:

*– Chị em sai em đi mua truyện hả?
– Ông nghĩ em không biết đọc à?
– Quyển truyện này viết về "một thời để yêu". Tôi nghĩ em chưa đến thời kỳ đó.
– Em rất yêu thương con Miu Miu của em, vậy em đọc được chưa? Còn ông mới tập sự bán sách phải không?"*

Nguyễn Thanh Trinh mở đầu ví dụ thứ 5 trong tập Ví Dụ Ta Yêu nhau bằng mẫu đối thoại dễ thương. Cùng lúc ghi lại cảnh những sạp báo giăng bạt ny-lông che mưa ở đầu ngõ dưới ánh điện neon hay dưới một cây đèn măng-xông... Sạp báo, quán sách, quầy sách, kioské sách, cửa hàng cho thuê sách là đời sống tinh thần khi ấy ở trong Nam. Chưa khi nào nhiều sách báo như vậy và chưa khi nào đông đúc đọc giả học sinh cho bằng. Tôi trong số những cô bé cậu bé sắp choai choai đội mưa đi mua sách thời ấy. Vòi vĩnh xin tiền ít khi bị từ chối nhưng xin mua sách là phải nộp cho cha mẹ duyệt. Giờ Thứ 25 của Gheorghiu bản dịch Mặc Đỗ và Papillon Giang Hồ Tung Cánh của Henri Charrière bản dịch Đình Bá Kha được cho phép nhưng đến Henry Miller là bị cấm. Bố mẹ tôi xem Miller, tác giả của Ác Quỷ Trên Thiên Đàng, là hiện thân của tục tĩu. Những sách ba-xu hoặc in ít đạo đức phải đem trả.

Bị "kiểm duyệt" nhiều lần giúp khôn lên. Tôi hiểu ra thước đo sách vở của người lớn. Sách cho phép là sách chán phèo với những Ý Cao Tình Đẹp của Nguyễn Hiến Lê, hoặc vươn tới thuật trí dũng như Tâm Hồn Cao Thượng của Hà Mai Anh dịch thuật. Tôi đã không hiểu vì sao một đơn vị bộ binh tác chiến lại phải nhờ một cậu bé leo lên cây quan sát kẻ thù để rồi cậu bé bị bắn chết, rồi xem là chết cao thượng? Vì sao không bung rộng các toán viễn thám ra xa, án ngữ trên những giao lộ rồi chọn những mô đất cao thiết lập vọng kính loại dùng trong giao thông hào có chân nâng

lên cao hai thước? Cái chết của cậu bé phải xem là điều đáng khiển trách viên sĩ quan thay vì ca ngợi gương hy sinh vô ích. Không thể lấy quyết định chiến thuật nguyên ngày chỉ trông cậy vào chút quan sát tức thời của một đứa trẻ. Cậu Bé Thành Lombardi là câu chuyện tuyên truyền về lòng ái quốc. Lê Văn Tám là "phiên bản hỏa hoạn" tiếp theo.

Sách cấm, ngược lại, chứa những gì bị che giấu.

Thập niên 70 đoàn Dạ Lý Hương về hát ở rạp Kinh Thành. Đông vui và sầm uất. Tôi "âm mưu" với u già xin phép bố mẹ giắt tôi đi ăn bò viên trước cửa rạp. San sát trên lề đường là những xe mì hủ tiếu, bánh cay, chuối nướng bọc nếp trong lá chuối chan nước dừa quạt than... Tôi "thông đồng" với u già đi thuê truyện ở quán sách cạnh hiệu kem Mai Lan gần tiệm đóng giày Gia. Rồi u giấu sách vào cặp quần u khi về nhà. Tối tối lúc khuấy sữa đem cho tôi uống cho có thêm calcium, u mới lôi sách ra dúm vào tay.

Sách thuê cho đọc giả thiếu niên muôn vàn cơ hội. Chấm dứt Khổng Mạnh! Tha hồ Z-28! Tha hồ cho Tiểu Long Nữ thoát y đầu lưng với Dương Quá luyện công! Tha hồ cho Doãn Chí Bình hiếp dâm Tiểu Long Nữ không ai cấm.

Sách thuê không chỉ có vậy. Nhật ký Tùy Viên Của Một Tổng Thống Bị Giết của Đại úy Đỗ Thọ là tập ký đầu tiên làm tôi choáng váng. Vì sao dưới chính thể Cộng Hòa người ta lại hành quyết Tổng thống của Cộng Hòa Nam Việt? Các sư huynh vẫn dạy trong giờ Công Dân Giáo Dục là phải tuân thủ pháp luật và kính trọng tổng thống. Tại sao? Sách của người lớn đầy rậm rối.

Xong Đỗ Thọ, tôi ngã sấp vào Phan Nhật Nam. Cho đến khi đó tôi không thật biết chiến tranh ra làm sao. Đọc báo Sóng Thần biết có đánh nhau nhưng không biết cuộc chiến trên quê hương mình diễn ra như thế nào. Các chú bác về nhà trong quân phục với cây M-16 gác dựa tường là đời sống thường nhật. Thế hệ tôi khi chào đời, đường phố đã đầy lính tráng. Chúng tôi không biết phân biệt hòa bình với chiến tranh. Việc phổ phưong ngập quân xa với binh lính là điều bình thường. Vì chưa từng khác. Sài Gòn đầy những "party", "bal", "boum"... không một dấu hiệu chết chóc. Phải đến Phan Nhật Nam tôi mới hốt hoảng nhận ra chiến tranh đã đến cửa thủ đô. Khốc liệt và tàn bạo. Tôi khám phá trung tá Nguyễn Đình Bảo chết trên đồi Charlie trong một quán sách cho thuê truyện.

Nhìn lui, có thể trách tôi ham mê đánh nhau nhưng chính từ sách chiến tranh trong Nam đã cho tuổi trẻ miền Nam nhiều cách nhìn về thế chiến mà không duy nhất một version chính thức của Hồng quân Nga hay Trung Cộng mà tuổi trẻ miền Bắc phải chấp nhận. Chính từ sách chiến tranh đó, là tự do.

Những năm chưa đầu hàng là một hạnh phúc êm ấm. Mỗi sáng thứ bảy cha mẹ đưa đến hiệu sách Khai Trí mua sách tiếng Việt và mỗi trưa thứ tư vào hiệu sách Liên Châu mua sách Pháp văn. Hình màu trên trang tiếng Pháp, đối thoại tiếng mẹ trên ấn bản đen trắng tiếng Việt. Đời sống như có hai mặt, những sắc cầu vồng và ám tối. Dân thủ đô không một chút hoài nghi thất trận đã kề cận.

– Trần Vũ
(Mùa Dịch Vũ Hán)

